

Zdravstvena služba Avstro-Ogrske v času prve svetovne vojne

BOR ZAVRL

V času vojne zdravstvena in medicinska služba prideta še bolj do izraza kot v miru. Potrebe po uslugah teh dveh ved se povečajo, spremenita se njuna organizacija in način dela. To je skupno vsem vojnem, vse vojske namreč skušajo poskrbeti za svoje ranjene vojake. Prva svetovna vojna se je začela pred dobrimi 110 leti in velja za vojno, v katero so bili vpleteni vsi večji imperiji in njihovi zavezniki tistega časa. V štirih letih vojne je bilo ogromno število vojakov, ki so potrebovali zdravniško pomoč. »Kdo bi pač našel med onimi, ki so vojakovali za vojne, tistega, ki ni nikoli preskušal zdravniške vede!« je zapisal v svojih spominih vojak Gaberc. O tem, kako je bilo takrat organizirano zdravstvo in kdo je v njej deloval, govori ta članek.

Razglednica Ivana Vavpotiča prikazuje pomembno vlogo Rdečega križa in njegovih bolničark, 1916. Hrani: Zmago Tančič.

Vojaška bolnica (Feldspital 808) s kapelo v Kosoveljah na Krasu. Na strehi bolniške barake zastava z rdečim križem ter zastava malteškega viteškega reda. Hrani: zasebna zbirka Marka Mohorčiča.

Prva svetovna vojna se je začela 28. 6. 1914. Povod za njen začetek je bil atentat na avstro-ogrškega prestolonaslednika in njegovo ženo v Sarajevu. Slovenci smo v vojni bili na strani centralnih sil, vojna pa nas je prizadela tako kot posameznike kot narod. Čez del slovenskega ozemlja je potekala fronta. Ogromno prebivalstva se je zato izselilo. Po fronti in zaledju so pustošili pomanjkanje, strah, lakota in nalezljive bolezni. Za Avstro-Ogrsko naj bi se na bojiščih prve svetovne vojne bojevalo približno 160.000 vojakov iz slovenskih dežel. Po dosedanjih ocenah naj bi jih do konca vojne umrlo med 37.000 in 40.000. Po vojni je v slovenskem delu Kraljevine SHS živelo 11.467 vojnih invalidov, približno 30.000 vojnih vdov pa je moralo poskrbeti za okoli 49.000 vojnih sirot.

Vojaško zdravstvo oz. vojna medicina je specialna veja medicine, ki se ukvarja s preventivo, kurativo in rehabilitacijo v vojnih ali izrednih razmerah in primarno zadeva oskrbo vojaških enot. Ob tem upošteva vojnomedicinsko doktrino. Značilna za vojno medicino pa je nestabilnost razmer, v kateri deluje, in podrejenost vojaški stroki. Vojaška zdravstvena služba avstro-ogrške vojske je bila odgovorna za zdravstveno oskrbo ljudi in živali za področja skupne vojske, deželne brambe, madžarske deželne brambe in mornarice. Razvijalo se je že pred prvo svetovno vojno in vanj so bili vključeni tudi nemški viteški red, suvereni malteški red in društvo Rdeči križ. Ti so pomagali predvsem z materialom, opremo, ureditvijo frontnih zdravstvenih kolon in zdravstvenimi železniškimi vagoni. Vojaško zdravstveno mrežo so sestavljali divizijske in brigadne zdravstvene ustanove, frontne bolnišnice, premične rezervne bolnišnice, premične infekcijske bolnišnice, frontne bolniške hiše na bojišču, mobilne postaje za bolnike, skladišča sanitetnega materiala, stalne rezervne bolnišnice v zaledju in stalne postaje za bolnike v zaledju. Zdravstvena služba

avstro-ogrške vojske je na začetku vojne razpolagala s 191 zdravstvenimi, sanitetnimi ustanovami s 16.700 posteljami. Bila je dobro organizirana kljub velikim obremenitvam, vendar vsemu ni bila kos, zato so jo med vojno večkrat preuredili in dopolnjevali. Proti koncu vojne je avstro-ogrška vojska razpolagala z 874 zdravstvenimi ustanovami, kjer je bilo prostora za približno 95.000 ranjenih.

V prvi svetovni vojni je medicina doživela velik napredek na raziskovalnem in kliničnem področju. Predvsem na področju kirurgije. Razvila je nove postopke zdravljenja, kirurške tehnike, preventivo in rehabilitacijo. Stik moških z zdravstvom je bil že pred vstopom v vojsko v naborniških komisijah, kjer so zdravniki ugotavljali sposobnost za vojaško službo.

Zaradi milijonov ranjenih in bolnih je bila prva svetovna vojna za medicinsko stroko velik izziv. Po udarek je bil na hitri oskrbi, prevozu in reševanju velikega števila ranjenih. Spoznanja, ki izhajajo iz vojaške medicine, uporabljamo tudi danes. Patologija na fronti je bila zelo različna. Največkrat je seveda šlo za vojne poškodbe, veliko pa je bilo tudi zapletov, okužb, različnih ran in nalezljivih bolezni, opeklin, omrzlin, kožnih in spolnih bolezni. Način dela v vojni kirurški službi, kako je treba pristopati k oskrbi ran z bojišča, je bil točno določen. Ravnali so se natančno po predpisanih smernicah in se izogibali individualnemu načinu zdravljenja.

Pravila sanitetne službe so določala, da je ranjene treba čim hitreje premestiti v zaledje, od tam pa jih

Notranjost ene izmed vojnih bolnišnic. Hrani: Društvo soška fronta 1915–1917.

razporediti v ostale bolnišnice, da bi se izognili zastoj in zmeda na enem mestu. Že na frontni črti so bila postavljena obvezovališča in sanitetne barake, takoj za frontno črto pa pomožne, mobilne in frontne bolnišnice. Pravzaprav je imela vsaka vas na vojnem območju svojo bolnišnico. Posebnega pomena je bila triaža. »Po bitkah so imeli dela na vse pretege, kajti na prevozovališču je bilo vse storjeno samo za prvo silo. Od tam so spravljali ranjence v lazarete, ki so bili nekoliko v ozadju, od tod pa zopet v regularne bolnice v ozadju. Tu so delali zdravniki s pomožnim osebjem včasih prave čudeže. Koliko potrpljenja je moral tu imeti bolnik in zdravnik!« se spominja vojak. Prevoz ranjenih in obolelih je potekal pretežno s tovornjaki in vpregami. Gorske enote so imele konje in mule z nosili. Vsaka avtomobilska enota ali kolona je imela tudi od 10 do 20 sanitetnih vozil. Prevoz na dolge razdalje, v garnizijske bolnice, je potekal pretežno z bolniškimi in sanitetnimi vlaki. Sanitetni prevoz vojakov z balkanskega bojišča je potekal tudi po morju. Zanj je avstro-ogrsko mornarica uporabljala posebne sanitetne ladje. Slovencem so se v spomin vtisnile številne zaledne vojaške bolnišnice, ki so bile praktično v vsakem večjem kraju. Ranjenci in rekonvalescenti so bili nameščeni v preurejenih šolah, tovarnah, gradovih, samostanih ...

Fotografija osebja ene od bolnišnic. Levo v črnem vojni kurat, na sredini fotografije bolničarke oz. bolniške strežnice. Hrani: Društvo soška fronta 1915–1917.

Pomembna naloga vojaškega zdravstva je bilo delo na področju higienskih ukrepov. V vojnih razmerah je bilo pomembno preprečevanje in omejevanje nalezljivih boleznih. Avstro-ogrsko vojska se je tem težavam posvetila resno, imela pa je tudi dobro strokovno podporo v akademskih in raziskovalnih krogih. Nekateri od higienskih ukrepov so bili med drugim redno menjavanje lokacij vojaških taborov, preprečevanje prenaseljenosti vojaških postojank, ustrezna osebna higiena, skrb za čisto in toplo perilo, higiena v jarkih in postojankah, uravnotežena prehrana ter omejitve alkoholnih pijač. Tudi v bližnjem zaledju so veliko skrbi namenili čistoči in razkuževanju. Zato so ustanovili mobilne in stalne postaje za kopanje, čiščenje oblek in odstranjevanje uši, poljske parne pralnice in razkuževalne obrate, v katerih so prekuhavali in razkuževali obleke, mobilne kolone za dezinfekcijo, čiščenje in menjavo oblačil.

Na začetku vojne je v vojaškem zdravstvu delovalo približno 1.500 aktivnih zdravnikov, zaradi povečanih potreb po medicinskem osebju med vojno so vpoklicali rezerviste in civilne zdravnike pa tudi posamezne upokojene zdravnike. Za pomoč so mobilizirali tudi študente medicine višjih letnikov. Med znanimi slovenskimi zdravniki jih je bilo kar nekaj dejavnih v vojaškem zdravstvu. Moštvo sanitetnih enot so poleg zdravnikov in sanitetnih podčastnikov sestavljali nosači sanitejci, ki so vključevali nosače ranjencev, obvez in sanitete. Njihovo število in razporeditev po enotah sta bila določena glede na rod in velikost enot. Pogosto so bili zdravstvenim ustanovam priključeni tudi duhovniki - vojni kurati, saj je bila potreba po duhovni oskrbi velika.

V vojaško saniteto je bilo vključenih veliko žensk. »In javljale so se; vsake vrste jih je bilo. Prihajale so, ker so hotele nekaj žrtvovati ali kaj pridobiti. To je vleklo dobro srce, ono pa noša, ki se je zdela tako šik. Ta je šla, ker je bila moda taka, ona pa, ker ni bilo doma in drugje ne dela ne jela. Bili so razni vzroki, ki so sestram vodili korak v bolnice v zaledju in etapah. Poleg idealnih so bili kajpada tudi močni materialistični razlogi. Vsaka je dobivala hrano in še nekaj mezde. Tudi do kakšnega križca se je prišlo ...« se spominja vojak. Medicinskih sester, kot jih poznamo danes, v tistem času niso poznali. Šolanje posvetnih, civilnih negovalk za bolniško nego se

je na Dunaju začelo leta 1882. Na slovenskih tleh pa 1908, to so bili različni dolgi tečaji za bolniške strežnice. Skoraj sočasno je s tečaji za pomožne bolniške sestre začel Rdeči križ. Leta 1914 so načrtovali ustanovitev strežniške šole v Ljubljani, vse je bilo že pripravljeno, a je začetek delovanja šole prekinila vojna. Že med vojno so bili v Deželni bolnici v Ljubljani organizirani tečaji za prostovoljne pomožne bolniške sestre. V vojaškem zdravstvu je delovalo kar nekaj vrst in različno izobraženih bolničark, strežnic oz. bolniških strežnic. V delo v vojaškem zdravstvu pa se je vključilo veliko žensk, ki so se s skrbjo za ranjence šele srečevale, pa tudi ženske, ki jim ta dejavnost ni bila tuja. Tako se je v vojni vihuri znašla tudi Angela Boškin. Leta 1915 je začela delati v rekonvalescentnem oddelku ene od vojaških bolnišnic, nato je delovala v sanitetni ekipi švedske misije v bolnišnici mednarodnega Rdečega križa, leta 1917 pa je bila imenovana za glavno sestro rezervne vojaške bolnišnice, vendar je to delo opustila, saj se je začela izobraževati za skrbstveno sestro.

V štirih letih vojne se je vojni saniteti udeleževalo veliko število deklet in žena. Njihova imena, zgodbe in usode niso popolnoma poznane, so pa bile pomemben del vojaškega zdravstva.

»Najbolj pa moram zastaviti pero in zapisati, da so bile najboljše in najbolj požrtvovalne, a najmanj sebične sestre usmiljenke.« Pa ne samo one. Številni katoliški karitativni ženski redovi so sodelovali v vojaškem zdravstvu, pri oskrbi in skrbi za ranjene in bolne. Redovnice so zelo cenjene, bile so praktično najbolj usposobljene in izkušene zdravstvene delavke, ki so pogosto prevzemale tudi vodenje ostalega osebja. Cenjene so bile med zdravniki in ranjenci. »Niso spraševale, kdo si, kaj in od kod. Tvoj čin jih ni zanimal. Niso gledale, si mlad in lep ali star in nadložen. Protestantu in židu so stregle kakor vsakomur, često brez zahvale in hvaležnosti.«

Ženske v avstro-ogrski vojski niso delovale neposredno. Delovale so kot pomožne delavke v zaledju – pomočnice, pisarniške delavke, telefonistke, telegrafistke in podobno. Njihova podoba v javnosti je bila drugačna od žensk, ki so delovale v zdravstvu. Prve je javnost doživljala kot avanturistke, jih celo zasmehovala. Odnos do žensk, vključenih med zdravstveno osebje, je bil zaradi svoje požrtvovalnosti in dela, pogosto uporabljen v propagandne namene. Po koncu vojne se ta pomembni pečat, ki so ga v vojaškem zdravstvu pustile ženske, ni izbrišal. Svet se je po prvi svetovni vojni res spremenil in med drugim so spremembe prinesle tudi večje možnosti za zaposlovanje žensk in njihovo šolanje v zdravstvenih šolah.

Literatura in viri:

- Gaberc-Gaberski, V., 1935. Brez slave: spomini na svetovno vojno. Ljubljana: samozaložba.
- Kerec, D., 2019. Človek naša prva skrb: Rdeči križ na Slovenskem od začetkov do danes. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.
- Kolar, N., 2015. Vojna bolnišnica Sternthal/Strnišče pri Ptujju med letoma 1915 in 1918. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož.
- Korenčan, A., 2009. Življenje in delo Angele Boškin: Prve šolane medicinske sestre na Slovenskem. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Večen bo na vas spomin. Dostopno na: http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/izgube/index.html
- Velnar, T., 2018. Medicinska služba Avstro-Ogrske vojske v prvi svetovni vojni. Na fronti, št. 13: 104–107.
- Velnar, T., 2020. Medicinska služba Avstro-Ogrske vojske v prvi svetovni vojni: 2. del. Na fronti, št. 13, pp. 113–118.

Fotografije:

- Zbirka razglednic Zmago Tančič
Zasebna zbirka Marka Mohorčiča
Arhiv Društva soška fronta 1915–1917